

УДК 16.001.8/7

DOI: 10.31732/2663-2209-2022-69-188-196

МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ У ПОСТІНФОРМАЦІЙНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Олександр Плющ¹

¹Д.психол.н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ, Україна, e-mail: plyushch110@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8398-5148>

COGNITIVE METHODOLOGY IN POST-INFORMATION SOCIETIES

Oleksandr Pliushch¹

¹Doctor of sciences (Psychology), Senior Researcher, leading researcher, Institute for Social and Political Psychology, Kyiv, Ukraine, e-mail: plyushch110@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8398-5148>

Анотація. У статті представлено методологічний підхід, який дає можливість конструювати інтегративну теорію пізнання у постінформаційних суспільствах. В основі цього підходу лежить бачення тривимірності людського буття: буття – суб'єкт – пізнання, коли суб'єкт пізнання і наявного у нього знання занурений у буття. У зв'язку з цим процес пізнання розглянуто в трьох вимірах: як вилучення суб'єктом із зовнішнього середовища вітально-релевантної для нього інформації; як інтерактивна взаємодія суб'єкта із середовищем, інформаційний обмін, спільне з іншими пізнання світу; як прогнозований і реальний результат цього пізнання. Це дає змогу уявляти потенційні можливості, критично їх оцінювати і на цій основі прогнозувати майбутнє, у тому числі в ситуаціях невизначеності і доленосного вибору. У статті наголошено, що в процесі пізнання, а надто у нових чи драматичних реаліях буття, суб'єкт пізнання завжди шукає нове знання, прагне вирішувати онтологічні проблеми, шукає істину. Показано, що еволюція системи знань, етапи та цілісний процес пізнання організовані за відомою схемою теза – антитеза – синтез, лише синтез, що проходить перевірку на життєздатність та передбачає рефлексію якості цього синтезу. Ця схема відтворюється з організацією процесу пізнання як індивідуальних, і колективних суб'єктів. Окремі системи знань, що починаються як монологічні концептуальні побудови, розгортаються в колективні конструкції, які надалі добудовуються, самоконструюються, вдосконалюються. Рефлексія, розглянута як «пізнання пізнання», передбачає самоорганізацію суб'єкта пізнання як суб'єкта життєдіяльності, що визначає мету пізнання в самому процесі пізнання як екзистенційної практики. Система знань постає як фрактальна конструкція, організація якої змінюється внаслідок саморозвитку суб'єкта пізнання. Фрактальна організація процесу пізнання призводить до того, що попередні етапи пізнання не знищуються наступними, а зберігаються у згорнутому вигляді, щоб повторитися на якісно новому рівні.

Ключові слова: «пізнання пізнання», суб'єкт, система знань, конструювання, соціальні практики, рефлексія, цілепокладання.

Формули: 0, **рис.:** 0, **табл.:**, **бібл.:** 7

Abstract. The article presents a methodological approach that makes it possible to construct an integrative theory of cognition in post-information societies. This approach is based on the vision of the three-dimensionality of human existence: being – subject – knowledge, when the cognizing subject, possessing knowledge and knowledge he has is immersed in being. In this regard, the process of cognition is considered in three dimensions: as the subject extraction of vital and relevant information from the external environment; as an interactive interaction of the subject with the environment, information exchange, shared knowledge of the world with others; as a predicted and real result of this knowledge. This makes it possible to imagine potential opportunities, critically evaluate them and predict the future, including in situations of uncertainty and fateful choices. The article emphasizes that in the process of cognition, and especially in new or dramatic realities of being, the subject of cognition is always looking for new knowledge, seeks to solve ontological problems, and seeks the truth. It is shown that the evolution of the knowledge system, the stages and the holistic process of cognition are organized according to the well-known scheme thesis – antithesis – synthesis, only synthesis, which is tested for viability and involves reflection of the quality of this synthesis. This scheme is reproduced when organizing the process of cognition of both individual and collective subjects. Certain systems of knowledge that begin as monological conceptual constructions develop into collective constructions that are further self-constructed, completed, and improved. Philosophical reflection, considered as the «cognition of cognition», presupposes the self-organization of the subject of cognition as a subject of life activity, which determines the goals of cognition in the very process of cognition as an existential practice. The knowledge system appears as a fractal construction, the organization

of which changes due to the self-development of the subject of knowledge. The fractal organization of the process of cognition leads to the fact that the previous stages of cognition are not destroyed by the subsequent ones, but are stored in a collapsed form, so that later they can be repeated at a qualitatively new level.

Keywords: «cognition of cognition», subject, knowledge system, construction, social practices, reflection, goal setting.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 7

Постановка проблеми. В інформаційному суспільстві знання постають як соціальний феномен, що дає можливість розглядати науку як складно організовану колективну практику, за якої спільна наукова діяльність учених передбачає інтеграцію їхніх зусиль у рамках єдиного соціального проекту. Відбувається об'єднання дуже різних у професійному плані людей, які мають свої інтереси, теми, підходи і, зберігаючи власну індивідуальність, складають спільноту однодумців. І в цьому разі можна говорити про конструктивний та екологічний характер спільного теоретичного знання, яке ставить перед суспільними науками завдання з розробки цілісного знання, його рефлексії та розширення сфер його практичного застосування. Подібне розуміння дає можливість відтворити філософську цілісність бачення людського буття, коли пізнання розглядається як особлива реальність, водночас включена до життєдіяльності людини як приватна практика, доступна науковій рефлексії [1; 2; 3; 4; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Набувши можливості колективно мислити, людство і кожна окрема людина розділили видимий реальний світ і світ невидимий ментальний. У свідомості індивідуального суб'єкта ці два світи становили неподільний Космос, який упорядковувався в ході життєдіяльності, і набував статусу істини. З появою колективного суб'єкта в окремій людини виникає необхідність реконструкції ментального та реального світів інших людей, щоб узгодити їх зі своїми поглядами у рамках спільної життєдіяльності цих суб'єктів. Індивідуальний суб'єкт вводить проміжний конструкт: видимий реальний світ – теоретичний світ, що конструюється разом з іншими суб'єктами – уявний ментальний

світ окремого суб'єкта. Як наслідок цілісний ментальний світ колективного суб'єкта розгортається у системну цілісність дискретних ментальних світів індивідуальних суб'єктів [1; 2; 4; 7].

Враховуючи соціальний характер науки, виділятимемо три типи науково-пізнавального дискурсу. Оскільки ще до реалізації ідеї індивідуальних суб'єктів мають бути сприйняті в певному середовищі, позначимо дискурс індивідуальних учених як потенційно науковий. Наступний тип дискурсу приймемо як власне науковий, як дискурс колективних суб'єктів науки різних історичних форм організації – від наукових лабораторій до науки в цілому. Екзистенційна обумовленість знання призводить до того, що наукова діяльність, здійснюючись у певному соціокультурному контексті, служить каталізатором змін соціальної реальності. Тому ще один необхідний тип дискурсу, це – дискурс філософсько-науковий, який розуміється як рефлексія, що здійснює вихід за межі науки, переосмислює її проблеми та дозволяє вловлювати їх філософський зміст і значення в умовах, що змінюються [6; 7].

Формулювання цілей статті.

Метою статті є розкриття особливостей конструювання нової інтегративної методології пізнання, характерної для постінформаційних (мережевих) суспільств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета будь-якого пізнавального процесу і пізнання в цілому – отримання знання, необхідного для вирішення життєвих завдань людини, коли під час практики перевіряється відповідність знання та реальності. Здобуття знання колективним суб'єктом розпадається на етапи. Спільне знання складається із знань окремих суб'єктів. Тому в рамках підходу, акцентованого на

гносеологічних аспектах пізнання, вирішальна роль приділяється діям індивідуальних суб'єктів, які пред'являють власні теоретичні конструкції. Водночас створення спільного знання передбачає комунікації суб'єктів, які мають приватні знання, та/або автора, який складає сукупний текст з окремих фрагментів знання. Складно організована діяльність пізнання колективного суб'єкта включає його внутрішні комунікації, і зміст пізнання більшою мірою обумовлено ними, оскільки саме колективний суб'єкт, що самоконструюється (іноді він жорстко заданий існуючою рольовою структурою) створює спільний текст знання. Пізнання з необхідністю включає і етап рефлексії якості отриманого знання, коли оцінюється можливість його застосування на вирішення завдань життєдіяльності колективного суб'єкта (іншими словами, «істинність» оновленого знання). Після цього діяльність пізнання запускається заново – або для пошуку кращого рішення з урахуванням умов, що змінилися, або відбувається переключення на нові завдання. Пізнання колективного суб'єкта науки як циклічного процесу включає: оновлення знань індивідуальних суб'єктів; організацію комунікації цих суб'єктів, що передбачає інтеграцію приватних видів знання у цілісний текст; оцінку (рефлексію) колективним суб'єктом якості знання під час подальшої життєдіяльності суспільства [3].

Пізнання індивідуальних суб'єктів, що є елементом пізнання колективного суб'єкта, розглянемо як автономний внутрішній процес. У цьому випадку відбувається процес переосмислення наявного знання, коли індивідуальний суб'єкт не звертається до інших ресурсів, крім наявного в нього знання. Поява фрагмента нового знання передбачає, що суб'єкт може глянути наявні знання із боку, цим він конструє імпліцитне простір позицій, що дає можливість аналізувати наявні в нього знання з різних точок зору. Здобуття нового знання передбачає процес його інкорпорації в цілісну і все більш повну систему знань суб'єкта. Передбачається, що, крім позицій суб'єктів

знання в імпліцитному просторі, має бути метапозиція цілісного автора, який здатний інтегрувати всі наявні знання у цілісне розуміння, перевіряючи якість інтегрованого знання. Паралельно з еволюцією знання відбувається нарощування складності ментальної організації суб'єкта, коли конструювання тексту його ідентичності передбачає як наявність імпліцитного простору авторів приватних текстів життєдіяльності суб'єкта, і автора цілісного тексту життєдіяльності. Отже, пізнання постає інструментом самоорганізації суб'єкта і надає йому можливість для розвитку і саморозвитку [2; 3; 4; 5].

Процес пізнання індивідуальних суб'єктів відтворює організацію цілісного процесу колективних суб'єктів пізнання, хоч цей процес відбувається у згорнутому вигляді у ментальному просторі окремих суб'єктів. Виділяємо такі етапи: відображення існуючої системи знань; конструювання оновленої системи знань з урахуванням сконструйованого інструменту пізнання; оцінювання досягнення цілей пізнання внаслідок самоорганізації суб'єкта пізнання. Підтверджена оновлена система знань виступає як відображення реальності, запускаючи тим самим нову спіраль процесу пізнання.

Слід також відзначити таку логіку еволюції системи знань, яка відтворює універсальну модель розвитку психологічного знання: синкрет – диференціація – синтез (інтеграція з урахуванням підвищеної складності). Неважко помітити, що запропонована психологами модель базується на відомій тріаді: теза – антитеза – синтез, тільки синтез, що проходить перевірку на життєздатність і передбачає рефлексію якості цього синтезу. Ця схема відтворюється з організацією процесу пізнання як індивідуальних, так і колективних суб'єктів. І в цілому можна говорити про різні ролі суб'єктів пізнання під час здійснення цього процесу. При отриманні фрагментів нового знання суб'єкт спирається на існуючий інструмент пізнання, використання якого призводить

до реконструкції звичної цілісної картини світу. Відбувається «віддзеркалення» реальності як відтворення знаної суб'єкту картини світу, тобто суб'єкт пізнання виконує роль «дзеркала». Додавання фрагментів нового знання та їх інтеграція до існуючої системи знань передбачає, що до позиції автора знання додається позиція автора нової інформації, утворюючи тим самим спільно сконструйований і передбачуваний соціальний простір різноманітних позицій усіх потенційно можливих авторів знання. Пізнання постає як «конструювання» соціального простору авторів, які «конструюють» спільний текст знань – можна говорити про роль «конструктора». Якщо колективні суб'єкти утворюють реальний соціальний простір, то індивідуальний суб'єкт конструює простір можливих позицій у модельованому ним соціальному просторі.

Рефлексію якості оновленої системи знань та можливості її використання для вирішення нагальних завдань виконують не лише її учасники, а й її замовник, що поставив цілі пізнання [1; 4; 5]. За цих умов суб'єкт пізнання осмислює процес пізнання як частину соціальних практик, що становлять його життєдіяльність, і це дозволяє йому одночасно здійснювати рефлексію всіх видів діяльності та всіх доступних йому соціальних практик, у межах яких здійснюється пізнання. Враховуючи, що індивідуальний суб'єкт пізнання включений в життєдіяльність соціуму, у своїй власній діяльності він може виступати як представник колективного суб'єкта, замовником діяльності якого можуть бути і колективні суб'єкти науки, і суспільство і навіть людство в цілому. Тож можна говорити про трансперсональну природу пізнання, коли завдання та цілі суб'єкта пізнання обумовлені розумінням ним власної ролі в життєдіяльності колективного суб'єкта, з яким він себе ідентифікує [3; 4].

Таким чином пізнання стає способом самоорганізації життєдіяльності суб'єкта пізнання, який має можливість вибирати ролі у процесі пізнання, від «дзеркала» та «конструктора» нового знання до його «замовника». Причому ці ролі («дзеркала»

світу, «конструктора» нового знання, його «замовника») як ступеня складності самоорганізації суб'єкта пізнання, одночасно розгортаючись у різних вимірах, можуть доповнювати одне одного. Подібну логіку можна простежити при аналізі тексту, матеріальну основу якого становлять знаки (літери), які набувають сенсу лише у складі сконструйованого зі слів тексту, що виражає цілі його автора. Зазвичай йому доводиться самостійно реконструювати свої вихідні артикульовані настанови: як от сенс читання Біблії полягає не так у розумінні її змісту, як у розумінні необхідності змінювати повсякденні практики буття згідно з прагненням до духовного зростання.

Розкриємо базові основи бачення людського буття, як ми це уявляємо. Спочатку передбачається тривимірний цілісний: буття – суб'єкт – знання, коли суб'єкт, що пізнає, має знання, занурений у буття. Інший приклад такого тривимірного світобачення: матерія – людство – розум [7]. Виходячи з такого розуміння, пізнання розгортається у трьох вимірах. В одному з цих вимірів пізнання сприймається як автономний феномен, як процес відновлення однієї з конструктивних цілісності (знання). Ментальні процеси аналізуються як операційно замкнуті внутрішні процеси суб'єкта. В другому вимірі розуміння пізнання розширюється, воно додатково стає частиною взаємодії суб'єкта зі світом, у ході якого результати пізнання проходять апробацію, коли суб'єкт застосовує отримані знання на практиці. Суб'єкт є відкритою системою, а пізнання є частиною взаємодії суб'єкта зі світом, і знання набувають суб'єктивного характеру, використовуючись у контексті соціальних практик. Пізнання стає інструментом досягнення цілей цих практик, під час яких відбувається саморозвиток суб'єкта, що пізнає. У третьому вимірі розуміння пізнання кардинально змінюється. З автономної та/або допоміжної діяльності воно стає базовим компонентом буття, коли пізнання проявляє себе як самоорганізація цілепокладання, яке зумовлює осмислення сенсу життєдіяльності, напрями особистісного розвитку суб'єкта пізнання

та конкретні завдання пізнання. У цьому випадку пізнання являє процес передбачення (розгортання антиципації), коли постановка цілей пізнання здійснюється в рамках передбачуваних цілей життєдіяльності, обумовлених горизонтом планування (яке знання необхідне, для чого, в ім'я чого). Пізнання є не тільки еволюцією знань та інструментом досягнення цілей людини, але й трансцендентальним способом розуміння Божественного промислу призначення як конкретної людини, так і людства в цілому, яке є принципово незбагненим і суперечливим.

Пізнання – це одночасно і замкнута ментальна діяльність; і частина взаємодії відкритого та контактуючого зі світом суб'єкта; і фрактальний процес пізнання пізнання, коли одиниці пізнання конструюються і реконструюються у процесі життєдіяльності. Суб'єкт пізнання постійно балансує між позиціями інших суб'єктів пізнання, інших суб'єктів діяльності та життєдіяльності, і це дозволяє йому оцінити значущість приватного процесу пізнання для буття загалом. Виходить подвійна спіраль: пізнання обумовлено діяльністю суб'єкта, що виконується у межах завдань його життєдіяльності, останні, своєю чергою, обумовлені пізнанням свого особистісного призначення. Формулюючи мету пізнання, його суб'єкти імпліцитно припускають і сферу застосування здобутих знань, і те, навіщо вони використовуватимуться, і кінцеві результати.

Важливим результатом такого світобачення є теоретичне усвідомлення того, що процес пізнання може розглядатися як вилучення суб'єктом із середовища вітально-релевантної інформації; як інтерактивна взаємодія середовища та суб'єкта, який конструює екологічну та/або соціокультурну «нішу», пропорційну когнітивним патернам його вітальної активності та/або соціальної дії; як рефлексивне пізнання пізнання, що дозволяє «програвати» в уяві ще нездійснені можливості та на цій основі прогнозувати майбутнє в ситуації невизначеності та вибору. У процесі

пізнання суб'єкт шукає нове знання, вирішує онтологічні проблеми, займається пошуком істини. Можна сміливо сказати, що у пізнанні відкриваються і містяться, і метафізика знання, і онтологія суб'єкта, і трансцендентальність буття. У цьому випадку йдеться про те, що апріорну організацію імпліцитного знання супроводжують деякі онтологічні проекції, що відбувається в часі історії життя суб'єкта [1; 2; 3; 4; 5].

У тривимірному просторі буття суб'єкта життєві виклики, що передбачають необхідність пізнання, постають у вигляді інтелектуальних, соціальних та сенсо- і смисложиттєвих завдань. Для кожного виду завдань перевірка якості їх вирішення передбачає перебування у метапозиції, де оцінюють, відповідно, якість пізнавальної діяльності, його відповідність поставленій задачі, знаходження нових горизонтів буття. Якщо перший тип завдань може мати єдине, «правильне» рішення, то соціальні завдання є багатоаспектними і часто виникають побічні наслідки прийнятих рішень, а життєві завдання можуть принципово не мати «правильного» рішення.

Розглянемо наукову діяльність як процес, що розгортається і облаштований відповідно до універсальної схеми пізнання. При цьому як суб'єкт наукової діяльності можуть бути розглянуті: індивідуальні суб'єкти, колективні суб'єкти, суспільство загалом (як замовник наукової діяльності). Узагальнена схема цього процесу має такий вигляд: отримання фрагментів нового знання індивідуальними суб'єктами; наукові комунікації, що передбачають апробацію та інтеграцію приватних видів знань цих суб'єктів у систему знань колективного суб'єкта (науки); зворотний зв'язок з боку суспільства щодо можливості застосування запропонованих знань, їх ефективності та необхідності їх подальшого оновлення. Оновлене знання, що підтвердило свою застосовність, отримує нормативний статус, запускаючи тим самим нову спіраль процесу пізнання.

Наукове пізнання починається як замкнутий внутрішній процес автономних

індивідуальних суб'єктів, які оперують задалегідь конструктами наявного знання. Нове знання передбачає альтернативне розуміння наявного знання, поява нових смислів на основі процесів смислоутворення, що включають: а) актуалізацію мережі одиниць аналізу (відображення фрагментів існуючого знання), б) виявлення семантичних зв'язків (локальної зв'язності) шляхом конструювання контекстів, в) реконструкцію семантичного простору, що дозволяє здійснити цілісне розуміння смислів. Створення нового знання передбачає «прозоріння», що починається з інакодумства, яке прибічників традиційного знання може мати форму ересі. Перевірку якості нового знання та всієї системи інтегративного знання суб'єкт здійснює на основі внутрішніх критеріїв якості наявного інструмента мислення. Цей інструмент базується на засвоєнні дискурсивних практик, що пропонуються в рамках життєдіяльності цього суб'єкта – взаємодій зі світом, іншими суб'єктами, аутокомунікації в різних рольових позиціях. Пізнання індивідуального суб'єкта розглядаємо як згорнутий процес внутрішньої комунікації, організація якої відбиває організацію буття суб'єкта. Процес пізнання циклічно відтворюється до того часу, поки оновлена система знань суб'єкта нічого очікувати відповідати заданим їм критеріям якості.

Наступний етап наукового пізнання передбачає соціальні комунікації вчених, котрі у складі колективних суб'єктів науки створюють спільний науковий продукт. Вже індустріальному суспільству наука стає залежною від технологічного озброєння, кадрової оснащеності, організаційної складності колективних суб'єктів, у своїй відбувається формування глобального суб'єкта дослідницької діяльності – наукового співтовариства. Наукове знання окремих учених піддається верифікації з боку колег і відбувається його інтеграція в цілісну систему знань, яка, перед тим, як бути представленою науковому співтовариству, може проходити апробацію на рівні практичної реалізації запропонованих моделей. Оскільки

науковий інститут може мати багаторівневу організацію, цей процес відтворюється кожному рівні. Підтвердженням якості здобутого колективного знання є досвід соціальної і професійної взаємодії, взаємодії зі Світом у цілому, коли результати пізнання підтверджуються і в міжособистісній взаємодії, і в практичній діяльності, і в комунікаціях з науковою спільнотою як із колегами, так і з представниками альтернативних наукових дисциплін і шкіл. Індивідуальний суб'єкт, включений у діяльність наукових колективів, в разі ідентифікації себе з ними, відтворює складність їхнього пізнання як колективного суб'єкта на даному етапі процесу пізнання.

Наука сьогодні – це гігантська соціальна підсистема, що вирішує проблеми суспільства (або тих соціальних груп, які виступають від його особи), який виступає у ролі замовника наукового знання та організації наукової діяльності. У умовах пізнання передбачає філософсько-наукову комунікацію поза власне пізнання, як рефлексію значення науки для саморозвитку суспільства на умовах, що змінюються. Коли наукові колективи виступають у ролі виконавців соціального замовлення, їхня наукова діяльність виконує функцію зворотного зв'язку для замовника, що дозволяє йому вносити корективи у вирішення соціальних проблем. Разом про те наукові колективи (їх керівництво), отримуючи соціальне замовлення, виступають організаторами наукової діяльності окремих учених, виконуючи функцію цілепокладання для суб'єктів цієї діяльності. Цілепокладання передбачає передбачення (антиципацію) замовником майбутніх результатів діяльності.

Враховуючи, що наука є підсистемою суспільства, і цілі наукової діяльності підпорядковані цілям саморозвитку суспільства, пізнання передбачає антиципацію як результатів наукової діяльності, а й застосування в інтересах суспільства. У процесі пізнання сферою компетенції науки виявляється відповідальність перед суспільством за

можливість застосування цього знання у чийсь інтересах. Наука стає етично відповідальною, і епістемологія найчастіше має значно більший соціально-практичний зміст, ніж прикладні соціально орієнтовані дослідження. Отже, заняття теорією пізнання виявляються не «відходом від життєвих проблем», а, навпаки, дослідженням найгостріших екзистенційних і трансцендентальних питань, оскільки вони пов'язані з розумінням долі людини і людства загалом.

У процесі соціального пізнання індивідуальні суб'єкти можуть задавати масштаб його філософської рефлексії та набору функцій, залежно від осмислення власної ролі, яка може сягати простого виконавця наукової теми та/або організатора спільної діяльності, до вченого, що допомагає вирішувати проблеми всього людства. При цьому критеріями якості наукової діяльності виступатимуть: точність антиципації (прогнозування), затребуваність у соціумі науки та наукових кадрів як наслідок визнання їхньої успішної діяльності, покращення життєдіяльності суспільства в порівнянні з іншими країнами та іншими історичними періодами.

Пропонована модель цілісного процесу наукового пізнання виглядає так. У першому етапі відбувається настроювання ментального інструменту суб'єкта пізнання, що передбачає актуалізацію наявного знання. Для індивідуального суб'єкта як інструмент пізнання виступає спосіб його мислення, для колективного суб'єкта – організація його, для суспільства – система науки. На наступному етапі суб'єкт пізнання запускає процес внутрішньої комунікації, під час якого конструюється оновлена система знань. Це призводить до саморозвитку суб'єкта пізнання, коли ускладнюється його внутрішня організація. Як суб'єкт пізнання може виступати окремий вчений, науковий колектив, суспільство загалом. На заключному етапі відбувається рефлексія якості системи знань та можливості використання знання для вирішення завдань життєдіяльності. Глибина рефлексії обумовлена роллю суб'єкта пізнання як виконавця,

організатора процесу, замовника знання. Результати рефлексії можуть призвести до переосмислення цілей пізнання та завдань життєдіяльності, після чого процес пізнання запускається заново.

Цілісний процес і кожен етап пізнання організовані подібним чином (теза – антитеза – синтез), на що вже вказувалося вище. Системи знань, що починаються як монологічні концептуальні побудови, розгортаються у колективні конструкції. Філософська рефлексія, що розглядається як пізнання пізнання, передбачає самоорганізацію суб'єкта, що визначає мету пізнання в самому процесі пізнання. Система знань постає як фрактальної конструкції, організація якої змінюється внаслідок саморозвитку (колективного) суб'єкта пізнання. Фрактальна організація процесу пізнання призводить до того, що попередні етапи пізнання не знищуються наступними, а зберігаються у згорнутому вигляді, щоб повторитися на якісно новому рівні.

В основі пропонованого підходу лежить початкове розуміння пізнання як спільної соціальної практики. Пізнання індивідуального суб'єкта у згорнутому вигляді подібно до організації пізнання колективного суб'єкта. У індивідуального суб'єкта періоді соціалізації формуються операції пізнання: актуалізація наявного знання, оперування їм у різноманітних контекстах, організація зворотний зв'язок як перевірки отриманого результату. Індивідуальний суб'єкт, будучи включеним у діяльність групи та ідентифікуючи себе як її учасника, здатний відтворювати складність організації пізнання групового суб'єкта на кожному етапі організації процесу пізнання. Поступово відбувається конструювання ментального інструменту пізнання та закладається загальна згорнута схема процесу пізнання, що виявляється як відображення наявного знання; конструктивізм суб'єкта та оновленого знання; антиципація майбутніх результатів знання, можливостей їх використання суб'єктом та їх необхідності для життєдіяльності [1; 3; 5].

Наукова діяльність суб'єкта пізнання розгортається у його діяльність як

автономного вченого, учасника у складі колективу та представника суспільства. Організація представлених видів діяльності відповідає універсальній схемі пізнання, але прояв змісту його етапів кожного виду має власну специфіку. При цьому слід враховувати, що організація наукового колективу може бути різного ступеня складності, від лабораторії до міждержавного наукового проекту, а розуміння суспільства може сягати окремої країни до всього людства. Рефлексія видів цієї діяльності обумовлена тим, з якою роллю ідентифікує себе суб'єкт пізнання: виконавця, організатора процесу, замовника нового знання. У зв'язку з цим діапазон пізнання тягнеться від вирішення приватних завдань (згадаймо сакраментальну фразу, «наука – це цікавість вченого за рахунок держави») до вирішення проблем всього людства, приводячи, зрештою, до оновлення проекту самоорганізації колективного суб'єкта, що пізнає. І тут наука виступає інструментом саморозвитку суспільства [2; 4; 6].

Розглядаючи рефлексію як невід'ємний елемент процесу пізнання, використовуємо її для осмислення виконаної роботи. Запропоновано інтегративний підхід до розуміння пізнання. Розуміння пізнання зумовлене моделлю дослідника, розглядає він пізнання як автономний процес (народження «чистого» знання), як частину соціальних практик суб'єкта або в ще більш широкому плані як частину його життєдіяльності. Знову ж таки суб'єкт пізнання може аналізуватися як автономний суб'єкт; або як взаємодіючий зі світом суб'єкт, включений до соціального контексту та його практики; або як суб'єкт, який вирішує онтологічні проблеми свого буття, які для свого осмислення припускають екзистенційне розуміння життєвих цілей у межах яких задаються цілі пізнання [6; 7].

Складноорганізована модель пізнання не розгортається постійно, оскільки на вирішення безлічі повсякденних завдань достатньо знань. Тому не випадково, образ пізнання як відображення, а суб'єкта, що пізнає, як дзеркала постійно повертається.

Усвідомлення соціальної природи пізнання призводить до розуміння його комунікативності, що передбачає конструювання системи знань. У процесі її конструювання суб'єкти пізнання вдосконалюють власний ментальний інструмент, ускладнюючи власну організацію, а ході комунікацій – (ре)конструюють колективних суб'єктів пізнання, тобто у ході пізнання відбувається самоорганізація як індивідуальних, і колективних суб'єктів пізнання. Самоорганізація життєдіяльності цих суб'єктів передбачає осмислення цілей життєдіяльності, у межах досягнення яких ставляться мети пізнання. При цьому життя ставить перед суб'єктами нові завдання, що передбачає переформатування життєвих цілей. Таку складно організовану, системну модель пізнання можна розглядати як нову інтегративну теорію і навіть нову методологію, що дають змогу розкривати нові, досі невідомі напрямки пізнавальних процесів та можливості їх вивчення в цілісному розумінні і разом з цим без чіткого окреслення меж їх застосування.

Висновки. Запропонований методологічний підхід дозволяє інтегрувати історичний досвід розуміння природи пізнання. Починаючи з марксистсько-ленінської методології та теорії відображення з її сакраментальною формулою – від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього до практики, яка є критерієм істини. На наступному етапі розуміння переходить новий рівень, коли розуміння природи пізнання стає обумовленим конструюванням спільного тексту колективним суб'єктом науки. Розвиток теорії пізнання йшов одночасно з оновленням та збагаченням її методологічного арсеналу. Теоретико-методологічний плюралізм, якщо він притаманний науковому товариству, як бути інтегрованим у межах спільного тесту, передбачає організацію внутрішньонаукових і соціальних комунікацій, можливість розуміння іншого дослідника та іншої культури мислення, способи передачі культурно-детермінованого знання у поколіннях.

Цінність теоретичного плюралізму полягає не так у можливості розробки узагальнюючої теорії, як у сприянні теоретичному розвитку, коли філософія виступає в ролі медіатора локальних епістемологій, що розширюють горизонти бачення. Разом з тим, в умовах глобалізації на передній план виходить проектна функція філософії, коли в контексті етичної проблематики розвитку людства теорія пізнання дозволяє обґрунтувати стратегії подальших наукових досліджень та надає можливість осмислювати прогнозовані результати [1; 5].

Збільшується обсяг знань, зростає як технологічна і соціальна складність знання, так і складність інструментів його пізнання, змінюються методи і технології пізнання. Разом із цим змінюються форми і способи самоорганізації суб'єктів наукової діяльності, розкриваються нові горизонти буття сучасного людства. Усе це створює нові запити щодо взаємодій людей із Світом. Людство ставить перед собою нові завдання, які належить вирішувати науці, і дослідники, стаючи на плечі попередників, спираються на їхні знання і досвід. Осмислюючи еволюцію уявлень людства і наукового товариства про природу пізнання, можна побачити, що вона часом йшла химерним шляхом. Єдина методологія єдино правильного вчення змінювалася різними альтернативними методологіями, у яких розроблялися множинні теорії, що становлять цілісний текст, який не є статичним, а постійно конструюється. Отже, йти шляхом пізнання можна безкінечно і завершити його неможливо...

Література:

1. Інформаційний вплив: теорія і практика прогнозування / за ред. П.Д. Фролова; Національна акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. К.: Міленіум, 2011. 304 с.
2. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу / за ред. П.Д. Фролова; Національна акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 312 с.
3. Найдюнов М.І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях. К.: Міленіум, 2008. 484 с.

4. Петрунько О.В. Молодь та інноваційні технології: перспективи і ризики взаємодії. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 84 с.
5. Петрунько О.В. Соціалізаційний потенціал медіа середовища. Соціальна психологія. Науковий журнал. Спецвипуск. Київ, 2007, 71-83.
6. Петрунько, О.В. & Плющ, О.М. (2021). Перспективи застосування екологічного підходу в сучасних психологічних дослідженнях. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 4 (64), 205–216.
7. Плющ О.М. Соціально-психологічні механізми інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві : дис. ... доктора психолог. наук : 19.00.05. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2018. 400 с.

References:

1. Informatsiyni vplyv: teoriia i praktyka prohnovuvannia (2011) / za red. P.D. Frolova; Natsionalna akad. ped. nauk Ukrainy, In-t sots. ta polit. psykholohii. K.: Milenium. 304 p.
2. Modernizatsiini protsesy v osviti ta suspilstvi: psykhotekhnolohii suprovodu (2013) / za red. P.D. Frolova; Natsionalna akad. ped. nauk Ukrainy, In-t sots. ta polit. psykholohii. Kirovohrad: Imeks-LTD. 312 p.
3. Naidonov M.I. (2008). Formuvannia systemy refleksyvnoho upravlinnia v orhanizatsiakh. K.: Milenium. 484 p.
4. Petrunko O.V. (2013). Molod ta innovatsiini tekhnolohii: perspektyvy i ryzuky vzaiemodii. Kirovohrad: Imeks-LTD. 84 p.
5. Petrunko O.V. (2007). Sotsializatsiyni potentsial media seredovyshcha. Sotsialna psykholohiia. Naukovyi zhurnal. Spetsvypusk. Kyiv, 2007, 71-83.
6. Petrunko, O.V. & Plyushch, O.M. (2021). Perspektivy zastosuvannia ekolohichnoho pidkholu v suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 4 (64), 205–216.
7. Plyusch, O.M. (2018). Social-psychological Mechanisms of Information Influence in Postindustrial Society, PhD diss. (psychology sciences), Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 400 p.